

Иван Вазов

В электрическа трамвай

Nil admirari! – На нищо не се чуди! А, между това, колко е чудно!... През последната половина на миналия век човечкият ум, демон, пощурял в устрема си към невероятното и непостижимото, грабна от небесата – втори Прометей – тайните на светкавицата и тури на наша служба неуловимия ток на тайнствения елемент – електриката; накара я да ни пренесе мисълта от единия край на света до другия, почти с нейната бързина; да ни препраща гласа, да ни осветлява, а най-после – да носи и нас! Ами Рентгеновите лъчи? Ами телеграфът без жици? Ами фъркането из въздуха? Ами четенето на мисълта? Ами телепатията? Ами страшната загадка на спиритическите проявления? Ами, ами... онова, което утре, други ден ще видим? Казвам: утре, други ден, защото този демон чародеец, този неуморим титан, човешкият ум, трупа с вихрова скорост чудо въз чудо, подвиг въз подвиг, Пелион въз Осса, и ние, в изумление, смутени, присъствуваме на тая мирозидателна работа и не предвиждаме ни край, ни бряг, ни точка, ни минутата, дето ще каже: „Доста!...“ Често замижавам и се пренасям в края на тоя ХХ век и искам да си въобразя какво има да види той и какво ще предаде в наследство на другия, при тоя трескав творчески процес на човешката мисъл... Тая грамада дивни изобретения, открития – вчера фантазия, блян неосъществим, днес нагла действителност, не наумяват ли повторението на вавилонската кула, на една духовна вавилонска кула, по която човек се опитва да стигне небето, божеството, началото на началата?... Де ще се спре човешкият дух в шеметния си летеж към неизвестното? Кога ще се умори?... Чудно, дори страшно!

* * *

Какво ахкане и негодувание у всички софиянци, когато гледаха запречкването със стълбове софийските мегдани и улици за нуждите на електрическото осветление и на електрическия трамвай и замреждането въздуха с тая паяжина от медни жици! Никога столицата не е знаела, че имала толкова любители на красотата си! А помните ли какви възхителни сборища се трупаха около първите пуснати трамваи, няколко дена наред натъпкани, като сардели, или като Ноевия ковчег – изберете което щете от тия две сравнения – с пътувачи от двата пола и от всичките възрасти?

Негодувание, очудване, възхищение – всичко мина.

Софиянци вече не се чудят – те видяха по-чудни неща и им се пречудиха също. Вратоломните изненади на българската политика и ония, които ни готви, ги направиха да обръгнат на всичко...

* * *

Когато цяла София се извози и насити на трамвая, вредих се и аз да му се порадвам и се качих при Банката на вагона с надпис „Гарата-Игнатиев“. Той отиваше към гарата.

Първият клас, дето сядам въз кадифено седалище, е съвсем празен; вторият клас е населен от една бабичка, от двама гимназисти, от едно слугинче-момиче и дете, което държи в ръцете си.

Един мургав чиновник с плитка шапка и сив шаячен шинел, който ми дава билет. Той е твърде учтив.

Трамвая продължава пътя си към Търговска улица. Той се търси, гърми, стъклата на прозорците чаткат. Това тръскане и шум произвеждат неприятно впечатление из пръв път. Но големите сгоди на това съобщително средство стократно го изкупуват. Спираме на Александровския площад, цял настръхнал със стълбове, като едно пристанище с корабните мачти. Никои не влазя, и външният чиновник, който кара каруцата, звъни за тръгване. Аз ги наричам чиновници, и тогава, и първият, защото не им знам особените названия. После научих, че ги викали *ватман* и *ресевйор*! Ето ти и трамвая, че внася нов международен вклад в речника ни! Всяко нововъведение в живота ни влачи подире си рой чужди думи в езика, и той, сиромашът, ги гълта, усвоява, обогатява се, оварварява се. Научихме българина да си троши езика и задръстя паметта без нужда, направихме го да произнася: урна – не кутия, секция – не бива отдел, тротоар – плочник не е български! (тъй го чух от селянин), екскурзия вместо излет – ческа и сръбска дума, но хубава и на български; записаха и заказваха: палач – вместо джелатин оръдие – вместо топ, площад – вместо мегдан; – ние неразбрано изфърляме звучни турски думи, придобили право на гражданство у нас; зехме руските: упрек (вместо укор, натякване), намеквам (!) (вместо загатвам, подфърлям), прицелявам се вместо луча, меря... И стотина такива...

* * *

Завихме в Търговска улица, дето пак виждам в джамлъка на руския чаен магазин куклата на миловидната Лотиева Madame Chrysantème, обиколена от навалища любопитни. Но мургавият чиновник със сивата шаячена шинела се изпречва пред мене и ми казва учтиво:

– Господа, молим извинете!

Аз се озъртам в недоумение, защото само аз съм в първия клас. Мигар той употреби множество число заради кученцето ми, що влезе с

мене.

Учтивият чиновник прибавя:

– Не се пуши тука – и ми посочва надписа над вратата: *Забранено е пушенето!*

Аз се извинявам и фърлям цигарата.

При банята – спиране. Трима граждани влизат и ми стават другари. Единият е твърде благообразен, добре избръснат, гоен, с една реч – почтен човек. Аз го познавам: бивши депутат – предприемач. Вторият има незначително лице; третият е намусен старец с големи вежди и гръмлив бронхит. Бившият депутат-предприемач продължава с тях някакъв оживен разговор, зафанат още на пътя. Разказва как по-рано искали да му забият на новата къща желязна кука и да вържат на нея тела от един трамваен стълб, за да се крепи, как бутнал стълбата, прогонил работника на компанията, който посягал въз неприкосновеността на стената му, и после – цялата разправия с общинското управление, с дирекцията на трамвайното предприятие, додето най-последно победил и последната се принудила да забие особен стълб за куката.

– Имам ли право, Петраке? – обърна се той към стареца с големите вежди и с бронхита.

– Да, да! – отговори Петраки.

– По конституцията никой няма право да се разполага с чужда собственост... защото...

– О, да, да – избърбора старецът.

– Защото един път например, ако позволя да забият тая кука, утре не съм господар на стената си, ако поискам да си разваля къщата. Трябва да искам позволение за това, и главоболия, и поразии...

Мене ми дойде на ума народната дума: „Ако падне теслата от тавана и убие наш Ивана, олееле горкана, какво зло стана!“

– Но вие няма да я разваляте къщата си? – казах аз.

– Например де!

И с тържествуващ поглед той ме попита:

– Вие сте били в Европа: там такова нещо не се позволява?

– Напротив, и на дворци даже ги забиват, защото това е от обществена полза, а без вреда за стопаните...

– Да, да, това е право! – потвърди Петраки, като чукна с тоягата и с гръмовито рязко изкашляне.

– Може, но българската конституция...

Детето във втория клас се разплака и заглуши думите на охранителя на българската конституция...

Детският глас раздираше ушите ни. Депутатът се разсърди, вероятно се досети, че конституцията не позволява никому да плаче в трамвая и зина да каже нещо на чиновника. Слугинчето видя сърдитите погледи на господина и с големи мъки уталожил детето, подпомогнато и от бабичката.

* * *

В булевард Мария Луиза – нови гости. С тях се донесе и разговорът за политиката, за изборите, които ставаха подир няколко деня. Един господин, твърде бърлив, твърде лют, кандидат, както разбрах, разправя гневно за злодействата на противника си, който, за да попречи на избирателите му да идат на секцията си, която е отвъд реката, пратил оная нощ хора, та бутнали моста! Мнозина се размиват.

Между това трамваят лети из булеварда, празен в средата от минувачи, според последните полицейски разпореждания. Само един стражар там се лута да гони хлапците и селяните, които се опитват да вървят нашироко. Неотдавнашната гибел на един стражар под трамвая докарва разговора върху тоя трагически случай.

Старецът с големите вежди каза мрачно:

– Хич да ги няма трамваите – по-добре!

– Недей говори така, Петраке – се обърна бившият депутат; – трамваият, това е цивилизация, напредък.

– О, кой говори? Да, да, да!

Но кашлицата попречи на стареца да се доизкаже, че той никога не е бил против трамваите.

– Само че полицията трябва да направи и друго нужно разпореждане... – подзе бившият депутат.

Миролюбивият старец зина да каже по обичая си „да“, но се одържа и зе да слуша.

– Трябва – продължи първият – да се заповяда например, из тротоара: които отиват – да държат дясна страна, които идат насам – лява. Така е в Одеса.

– А другата секция, представете си – следваше да говори живо кандидатът другиму, сѐ още разлютен от лукавствата на противника си, – преместена на четирийсет и осем километра по-далеко! До вечерта да бият път, няма да стигнат селяните в тоя къс ден. Представете си, че вместо на Света София, пращат ви да си запалите свещта в ючбунарската черква, а вие живеете при животните. – И тоя погледна стареца.

– Земи си думите назад, аз живея при Държавната печатница –

избърбора старецът.

Трамвая ненадейно спря с един голям друсък; всички политнаха уплашени от мисълта, че става някоя беда. Бившият депутат сне ръцете си от два врата, хванати машинално в уплаха, и запротестува:

– Това е позор! Чиновници, които не си познават от работата! – Кондукторът, смутен, звъни и каруцата пак потегли от Шарения мост нататък.

* * *

На запад ниските и разредени къщи отварят вид към румените вечерни облаци над Вискер. Аз с удоволствие гледам тая хубава природна картина на заник слънце, през която бягат безлистните акации по булеварда. В каруцата се вдвоява тишина. Когато стигнахме до гарата, заръси ситен дъждец. Току-що бе пристигнал влакът. Голямо множество пътници от гарата се зададоха тичешком насам, каруцата изпразнена, веднага се натъпка пак и повечето останаха навън. С мене останаха депутатът и старецът, дошли само за разходка като мене. В нашия клас се заеха всичките места: до стареца седна една изящна млада госпожа с воал; имаше и двама офицери, единият млад поручик с черни мустаци, завити нагоре, à la император Вилхем, другият майор. Трамваят пак тръгна назад. Госпожата пази голямо достойнство, изглежда да е чужденка. Старецът прави усилия над себе си, рядко и глухо кашли и често си поправя мустака към нея. Но вторият клас не може да побере всичкия си народ и част от него нахълтва в първия клас. Именно: една дърта, дундеста, гърдеста жена, със следи от минала хубост, облечена бедно, и една хубавичка, кръглолика девойка, бледна, с малък нос и мил поглед, в изжулена проста рокля, с морава кърпица въз косата, завързана под брадата ѝ, с черни ръкавици. Те стоят прави, уловени за каишите, и разменят сегиз-тогиз някоя дума, ту по български, ту по влашки. Очевидно майка и дъщеря. Майката с монументалните си гърди свободно и весело гледа през прозореца; девойката, видимо стеснена от толкова погледи, крадешком насочени към нея, прилича на „модел“ в работната стая на Рисувалното училище. Друго дете се разплака във втори клас с още по-несносен писък. Това дава повод да се оживи беседата, няколко време спряла. Депутатът вика:

– Не щем музика!

Монументалната моя съседка се тресе от смях и също вика:

– Музика! Музика!

И тя зафаща да ми говори нещо, което аз не чувам в писъка и

тряска. Види се, че това е много весело, и аз от учтивост ѝ казвам: да! Както в железницата, в параходите – и в трамвая, по едно неписано правило, при чинене етикет, отстъпват място на повече близост и непридирчивост в обноските на непознати един другиму лица. Старецът с големите вежди вече съвсем не се чува, обсаден от трите жени. Кашлицата му премина; сегиз-тогиз го зървам в едно благоговейно положение, с ръка на някой мустак. Той има случай скоро да се покаже и кавалер, когато майката, при вадене пари за билета, ненадейно полита от едно тръсване към негова страна и той я обфаща с ръцете си, за да избегне смазването от лавината, която го благодари с много „пардон“. Съседът му отляво излазя да пуши, и на освободеното място поручикът кани вежливо девойката да седне, като си прибира шинела. Девойката срамежливо отказва с климане.

– Я съм по-стара! – каза засмяно майката и се бухна между понамуслия се офицерин и стареца, притиснат между двете дами, силно зачервенял от смущение.

Настана пак мълчание. Само гърменето на колелата продължава еднообразно назад към Шарения мост. Веднаж или дважд дебелата госпожа иска извинение от Петраки, че го притиска, като си прибира роклята, застлала коленете на съседите ѝ.

Но старецът е деликатен и отговаря:

– Не се бозпокойте, добре съм...

При едно ново спиране майорът – не го познавам – прекъсва мълчанието и ме пита от железницата ли ида. На отговора ми той забеляза:

– Да, приятна е разходката по трамвая. Само, че тоя натиск... Вие за пръв път ли се возите?

– Да... А вие?

– Втори път.

Подир тоя задушевен разговор ние млъкнахме.

Офицеринът запушва цигарка.

– Молим, господа, забранено е! – забелязва чиновникът и му посочва надписа.

Офицеринът се понавъсва.

– Не виждам и вие да се съобразявате с правилата – отговори той.

– Молим?

– Вие пускате в първия клас лица, платили за втория! – каза офицеринът и стъпква цигарата.

Чиновникът се смутява. При знаменателния му поглед дебелата госпожа иска да стане и да си мине в класа. Дъщеря ѝ вика: „Скоала те,

мума!“ (Стани, мамо.)

Но тук всички земат под свое покровителство двете жени: старецът – майката, поручикът с мустаците à la император Вилхелм прави знак на дъщеря ѝ да не се безпокои с един поглед, който казва: „Дордето бъда аз тук, никоя сила на света не може ви оскърби.“ Госпожицата му поблагодари с лека усмивка.

Бившият депутат пак сипе критики въз трамвайното управление и разправя за уплахата си при Шарения мост във време на внезапното спиране.

– Помислете си например, ако беше паднала госпожата въз някого...

И всички изгледват усмихнато майката.

При банята и двете излизат. Благожелателни погледи изпращат девојката, додето се изгуби в мегданското множество с майка си.

* * *

Пак в Търговска улица, осветлена като ден от електрическите слънца. Блесналият Александровски площад загъмжал от вечерния върволяк. На тамошната спирка ме напушат всички другари, а влазя един нов. Той е дрипав човек, сух, бърчав, с книги под мишница. Проницателният чиновник му веднага забеляза, че той се е сбъркал, и го кани да мине в евтиния клас. Дрипавият господин не напушта кадифеното седалище.

– Земете билет – казва му той и му го отрязва.

Господинът бърка дълго време в джебове си, но като не намери нищо там, подава му една зелена книжка.

– Какво е това?

– Календарче „Вардар“ с образа на Крали Марка: двајсет стотинки.

Той иска да заплаќи с календарчето стойноста на билета.

– Книги не ща.

– Има песен тук към македонците, от мене е съчинена...

– Песни не ща, пари!

– Нямам.

– Слез!

Произлазя скарване. Господинът с книгите под мишницата се оказва честолобив човек и сочи юмука си на чиновника, укорявайки го в лош патриотизъм. Аз се намесвам в полза на събрата си по Аполона и заплаќам билета му. Тогава той ме съзира и ми благодари, като ме назовава с името ми – познава ме. После сяда до мене приятелски и ми се оплаќва, че по причини на кризата литературата не върви... Той

поверително прибавя, че има един ръкопис от 909 листа, в който е описал превземането на Гюмюрджина от русите, в което събитие и той играел роля, и че е готов да ми отстъпи произведението си за четиристотин лева. Позволява ми след поправянето „правописанието и запетаите“ да го напечатам под мое име и да печеля, колкото ща от него.

– Па и славата нека е ваша! – казва той великодушно я с чисто християнско самоотречение.

И един остър дъх от вино иде въз мене.

Аз с радост виждам през прозореца зида на Черната джамия и че наближавам края на улица Игнатиев и на беседата ми с приятеля.

Трамваят спира срещу английското консулато, зад което се тъмнее кърът. Под електрическия фенер няколко деца поздравяват с радостни ура пристигането ни. Тук се разделяме със събрата, който фаща меланхолично улицата към Перловец, без да ми обади името си, а аз – Фердинандов булевард, глух, пустинен и озарен меланхолично от дълъг ред червени електрически ламби.

София, 7 февруари 1901

КРАЙ

Източник: Словото

Набиране: Надежда Владимирова и Мартин Митов

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4398>]